

Комунікативно-особистісний потенціал соціального інтелекту у студентів-психологів

Л.О.Ляховець
(Чернігів)

Статтю присвячено вивченню комунікативно-особистісного потенціалу соціального інтелекту як важливої складової успішної підготовки майбутніх психологів. Показані результати вивчення індивідуальних особливостей, необхідних для ефективної міжособистісної взаємодії.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство ставить до спеціаліста високі кваліфікаційні вимоги, зокрема: високий творчий потенціал, вміння легко і продуктивно встановлювати міжособистісні контакти з оточуючими, успішно взаємодіяти з соціальними структурами та організаціями, здатність до ефективної самостійної роботи в опануванні новими знаннями та керівництва груповою діяльністю. Все це можливо за умови розвитку у студентів, особливо тих, які оволодівають групою професій «людина – людина», соціального інтелекту та комунікативних навичок.

Поняття «соціальний інтелект» та «комунікативна компетентність» є відносно новими у соціальній психології, але з наявних наукових досліджень [1; 4; 6; 7] відомо, що саме вони є найважливішими компонентами як особистісного, так і професійного становлення людини.

Поділяючи визначення В.Куніциної, соціальним інтелектом ми вважатимемо глобальну здатність, що виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових рис, включаючи енергетичну забезпеченість процесів саморегуляції [6, 470]. Ці риси обумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації й поведінки, готовність до соціальної взаємодії та прийняття рішень [3, 93]. Саме вона забезпечує вирішення одного з видів

провідних задач, наявних у професійній діяльності майбутнього психолога, – комунікативних, які полягають, на думку О.Романової, в: 1) налагодженні контакту з партнером; 2) прийомі – передачі інформації; 3) прийомі – передачі емоційних станів; 4) взаємовпливі на думки та поведінку партнера; 5) аналізі та управлінні міжособистісними стосунками у колективі [7, 123].

Спираючись на структуру соціального інтелекту, запропоновану В.Куніциною, ми виокремили для більш детального дослідження комунікативно-особистісний потенціал, який містить комплекс якостей, що полегшують чи ускладнюють спілкування [6, 469].

Метою нашого дослідження було вивчення індивідуальних особливостей комунікативно-особистісного потенціалу студентів-психологів, оскільки саме на його основі формуються такі інтегральні комунікативні властивості як психологічна контактність та комунікативна сумісність – основний стрижень соціального інтелекту. Ці вміння є провідними в роботі психолога, вони визначають силу впливу на поведінку інших, інтегральну чутливість до об'єкту, процесу й результату професійної діяльності. На думку Т.Карпович, професіонал з високим рівнем соціального інтелекту володіє розвинутим почуттям відповідальності, активним відтворенням соціального досвіду у спілкуванні, здатністю створювати та підтримувати позитивні стосунки з оточуючими, конструктивно вирішувати життєві та професійні задачі [5, 80].

Слід зауважити, що соціальний інтелект допомагає людям розв'язувати не тільки соціальні проблеми, а й оцінювати власні переваги і недоліки, порівнюючи їх з моральними та професійними імперативами [1, 273]. Всі зазначені вище аспекти і зумовили предмет нашого дослідження.

Об'єкт – феномен соціального інтелекту.

Предмет – комунікативно-особистісний потенціал студентів-психологів.

Методика та організація дослідження. У дослідженні брало участь 150 осіб: 50 студентів інституту післядипломної освіти ЧДПУ імені

Т.Г.Шевченка (спеціальність: «Практична психологія»); 34 студенти III-V курсів денного відділення психолого-педагогічного факультету ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка (спеціальність «Соціальна психологія»); 66 студентів II-III курсів денного відділення історичного факультету ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка (спеціальність: «Історія та практична психологія»). Вік учасників дослідження від – 18 до 38 років. За статевим розподілом вибірка є переважно жіночою: із 150 осіб 126 – жінки, що пояснюється специфікою педагогічного вузу та гуманітарною спрямованістю факультетів.

При дослідженні комунікативно-особистісного потенціалу соціального інтелекту було використано наступні методики.

Опитувальник «Шістнадцять особистісних факторів» Р.Кеттела (16 FPQ – 187, форма А); Опитувальник самовідношення В.Століна (ОСО); Діагностика соціального інтелекту Н.Каліної (СОІНТ-2) [4]; Опитувальник стилю міжособистісних відносин Т.Лірі (LID); Опитувальник комунікативних та організаторських здібностей (КОС-2); опитувальник В.Бойка «Рівень емпатійних здібностей». Для підвищення вірогідності результатів дослідження проводилось анонімно.

Аналіз та обговорення результатів. Одержані результати були піддані стандартній процедурі математико-статистичної обробки з використанням комп'ютеризованої програми «ОСА», факторного та кореляційного аналізів.

В результаті факторного аналізу емпіричних даних було отримано чотири фактори.

Перший фактор був позначений як «Комунікативна активність» (внесок до сумарної дисперсії – 10,555%). Він репрезентує наступні комунікативні риси особистості студентів: соціальна сміливість (факторне навантаження – 0,717); організаторські здібності (0,622); самоповага (0,656); комунікативні здібності (0,644); відсутність тривожності у спілкуванні (-0,574); емоційна стабільність (0,549); ідентифікація в емпатії (0,524); самовпевненість (0,504); відсутність підкорення у спілкуванні (-0,496); самоприйняття (0,496); адекватна оцінка партнерів по спілкуванню (0,491); вміння стати лідером в

чужому середовищі (0,483); самопослідовність (0,483); аутосимпатія (0,469); відсутність фрустрації через умови спілкування (-0,456); уявлення про ставлення до себе інших (0,455); самозацікавлення (0,444).

Спираючись на виділені риси, можна вважати комунікативну компетентність особистості своєрідною інтелектуально-творчою здібністю, оскільки вона визначає успішність спілкування через соціальний інтерес, який полягає в процесі ідентифікації, емпатії, співпраці, альтруїзму і спрямованості на побудову позитивних стосунків з іншими. Зазначений аспект комунікативної компетентності підтверджується дослідженнями білоруських вчених [5]. Найважливішими характеристиками комунікативної активності є соціальна сміливість (шкала Н), низька депресивність та висока самовпевненість у взаємодії, навіть у малознайомому чи незнайомому середовищі (шкала О), відсутність фрустраційних тенденцій (шкала Q₄). Саме зазначені якості забезпечують таку функцію соціального інтелекту як адекватність у спілкуванні й адаптація до умов, що змінюються. Ця здатність допомагає студентам долати кризові та стресові ситуації. Перший фактор, акумулював спектр рис, які засвідчують емоційну зрілість (шкала С) та вміння чітко оцінювати ситуацію, виділяти корисну для себе інформацію, навіть під час негативного зворотного зв'язку, зберігаючи доброзичливе та товариське ставлення до партнера (шкала А).

Другий фактор – з умовною назвою «Способи досягнення мети спілкування» (внесок до сумарної дисперсії – 5,906%) –включив ті поведінкові характеристики, які є інструментами досягнення кінцевої мети взаємодії. Це: домінування у спілкуванні (факторне навантаження – 0,604); дружелюбність (0,467); обережність у вчинках (0,465); нонконформність (0,444); сконцентрованість на власних інтересах, відсутність жертвності у взаємодії (-0,419).

Студенти з розвиненими комунікативними здібностями у соціальній взаємодії демонструють силу волі, цілеспрямованість, наполегливість, вони впевнено обстоюють власні інтереси у процесі спілкування. Але, слід

зазначити, що робиться це з урахуванням особистісної значущості та гідності партнера. Про це свідчить наявність таких якостей, як толерантність до думок та вчинків інших, обережність у виборі стратегій поведінки. Наявність певних протилежних за змістом рис у другому факторі (домінування, нонконформність, сконцентрованість на власних інтересах, з одного боку та товариськість, приязність, обережність у стосунках – з іншого), на нашу думку, засвідчує намагання поєднати досягнення власних інтересів у спілкуванні і врахування особистісної цінності партнера. У цьому випадку зберігається цінність обох учасників спілкування, оскільки успішний комунікатор виявляє терпимість у стосунках, недогматичне ставлення до будь-якого нового досвіду, чітко уявляє способи досягнення кінцевої мети взаємодії, не зачіпаючи нічийх інтересів і не принижуючи гідності.

Третій фактор – з умовною назвою «Адекватна самооцінка у комунікативній сфері» (внесок до сумарної дисперсії – 5,171%) – містить наступні характеристики ефективного комунікатора. Глобальне самоприйняття (факторне навантаження – 0,598); аутосимпатія (0,551); самовпевненість (0,446); небажання працювати з новачками (-0,442).

Зважаючи на перелічені вище поведінкові прояви, зазначимо: з одного боку, студенти-психологи задоволені власною особистістю, характером, почуттями, схильні критично оцінювати власну поведінку та адекватно користуватися набутими навичками соціальної взаємодії. Про це свідчать результати методики ОСО та досліджень українських науковців [2]. З іншого боку, студенти не завжди добровільно налагоджують контакти в групі з новими її членами, не демонструють витримку та здатність пристосуватись до взаємодії з новачками. На нашу думку, це можна пояснити тим, що студент з розвинутими комунікативними здібностями та адекватними знаннями про себе, вже має певний статус у групі та стає коло партнерів по спілкуванню, тому й потреба вступати в нові соціальні контакти відсутня. Можливо, розвинуте почуття гідності, позитивне ставлення до себе роблять таких людей самодостатніми, що знижує їх потребу у пошуку нових

соціальних вражень. Про це ж свідчать дослідження Н.Кудрявцевої та В.Куніциної [6].

Четвертий фактор – з умовною назвою «Стилі взаємодії у групі» (внесок до сумарної дисперсії – 4,528%) – включає такі аспекти групової поведінки: наполегливість у досягненні мети (факторне навантаження – 0,628); конформність (0,627); альтруїстичність, відповідальність за контакти (0,591); схильність до співпраці (0,577); реалістичність у судженнях (0,494); авторитарність (0,462).

Наявність певних протилежних за змістом стилів інтерперсональної взаємодії (наполегливість, підозрілість, домінантність, з одного боку, та конформність, альтруїзм, товарицькість – з іншого), на наш погляд, можна пояснити так. Перші з описаних особливостей поведінки свідчать про вміння отримувати необхідну інформацію, навіть в несприятливих умовах, розуміння кінцевого результату групової взаємодії, здатність оцінити ступінь складності ситуації та взяти відповідальність за події на себе. Інші три поведінкові прояви вказують на вміння точно оцінювати людей, налагоджувати продуктивні міжособистісні стосунки, виявляти витримку і толерантність, недогматично ставитись до соціального досвіду, демонструвати інтерес до будь-якого співрозмовника, і головне – знаходити таку лінію поведінки з кожним членом групи, яка відповідає його індивідуальним особливостям. В цілому ці аспекти дають змогу студенту з розвиненими комунікативними здібностями інтерпретувати соціально-психологічні характеристики людини та групи, прогнозувати їх поведінку і діяльність, передбачаючи власний інтерперсональний стиль взаємодії.

Висновки. У результаті емпіричного дослідження виявлено, що комунікативно-особистісний потенціал студентів-майбутніх психологів містить кілька складових. Комунікативну активність молоді люди виявляють через соціальну сміливість, комунікативні та організаторські здібності, самоповагу. Обираючи способи досягнення мети спілкування, вони надають перевагу домінуванню та нонконформності, і водночас виваженості у

прийнятті рішень та вчинках. Встановленню ефективних і тривалих контактів сприяє адекватна самооцінка у комунікативній сфері, яка відображається у глобальному самоприйнятті, аутосимпатії, самовпевненості. Це дає змогу юнакам та дівчатам не тільки самовиражатися у спілкуванні, але й цінити людську гідність партнерів. Майбутні психологи з високими комунікативними здібностями поведуться аналогічно і в інтерперсональних контактах, демонструючи водночас вміння відстоювати власну думку, брати відповідальність за рішення на себе і альтруїзм й товариськість у взаємодії.

Література:

1. Бодалев А.А. Об одаренности человека как субъекта общения // Мир психологии. – 1998. – №4. – С. 272-275.
2. Булка Н.І. Ресурси соціального інтелекту: адаптивність, комунікативність, креативність // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №6. – С. 43-53.
3. Власенко Л.В. Формування соціального інтелекту та комунікативної культури серед студентів вищих навчальних закладів // Актуальні проблеми психології. – 2005. – Т.1. – Ч.14. – С. 93-95.
4. Калина Н.Ф. Диагностика социального интеллекта личности // Журнал практикующего психолога. – 1999. – №5. – С.159-178.
5. Карпович Т.Н. Социальный интеллект и пути его развития у учащихся юношеского возраста // Психологія. – 2002. – №3. – С. 78-86.
6. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М., Межличностное общение: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2003. – 544.
7. Романова Е.С. Психодиагностика: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2005. – 400 с.